

УДК 008:793.38

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-15>

Оксана ЗАХАРОВА,

orcid.org/0000-0002-2143-7020

доктор історичних наук, професор,

Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв

(Прилуки, Чернігівська область, Україна) irinamak67@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ МИСТЕЦТВА ЯК ЧИННИКА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ПЕРІОД ГЕТЬМАНСТВА І. МАЗЕПИ

Ціль дослідження – довести, що мистецтво – комунікативна технологія дипломатичного церемоніалу, який є важливою складовою політики держави. Як підтвердження цього твердження автор використовує діяльність у цій галузі талановитого політика та дипломата І. Мазепи, якого у 1687 р. козацька рада обрала гетьманом. Як відомо, 20 років правління (Гетьманщиною) Івана Мазепи пов'язані зі значними військовими, політичними, дипломатичними, економічними досягненнями.

Сміємо стверджувати, що І. Мазепа був не лише визначним дипломатом свого часу, але одним із тих, хто вже наприкінці XVIII століття використав культурну дипломатію для зміцнення авторитету України на міжнародній арені.

У період гетьманства Мазепи спостерігається розквіт не лише архітектури, а й живопису, гравюри, стають дедалі популярнішими запозичені з Європи збори сімейних портретів. У будинку самого Мазепи були портрети іноземних правителів. У свою чергу у палаці Скоропадських висіли портрети українських гетьманів.

У цей час створюються справжні шедеври мистецтва бароко у сфері гравюри. Слід особливо відзначити, що при І. Мазепі значно розширюються риси західного мистецтва. Сучасники захоплювалися кам'яним палацом гетьмана у Гончарівці (передмістя Батурина), збудованому у стилі західного бароко.

Батуринський двір – це двір західноєвропейського імператора. Так, наприклад, Мазепа мав власну «музичну капелу». Палац гетьмана оздоблювали предмети західного декоративного мистецтва.

Головна турбота гетьмана – Київ.

Київ у часи правління Мазепи вражав сучасників своєю красою. Таким чином Іван Мазепа активно використовував мову мистецтва для вирішення одного з найважливіших політичних завдань свого часу – повернення Києву статусу єдиного центру Лівобережної та Правобережної України.

Ключові слова: мистецтво, дипломатія, політика, комунікація, державний діяч.

Oksana ZAKHAROVA,

orcid.org/0000-0002-2143-7020

Doctor of Historical Sciences, Professor

National Academy of Culture and Arts Managers

(Pryluki, Chernihiv region, Ukraine) irinamak67@ukr.net

THE IMPORTANCE OF ART AS A FACTOR OF CULTURAL DIPLOMACY DURING THE HETMANSHIP OF I. MAZEPA

The purpose of the study is to prove that art is a communicative technology of diplomatic ceremonial, which is an important component of state policy. As confirmation of this statement, the author uses the activities in this field of the talented politician and diplomat I. Mazepa, who was elected hetman by the Cossack Council in 1687. As is known, 20 years of Ivan Mazepa's rule (of Hetmanship) were associated with significant military, political, diplomatic and economic achievements.

We dare to say that I. Mazepa was not only a prominent diplomat of his time, but also one of those who already at the end of the 18th century used cultural diplomacy to strengthen the authority of Ukraine on the international arena.

During Mazepa's Hetmanship, not only architecture flourished, but also painting and engraving. During the administration of Ukraine by I. Mazepa, collections of family portraits borrowed from Europe became more and more popular. In the house of Mazepa himself there were portraits of foreign rulers. In turn, portraits of Ukrainian hetmans hung in the Skoropadsky Palace.

At this time, real masterpieces of baroque art were created in the field of engraving. It should be especially noted that under I. Mazepa, the features of Western art expanded significantly. Contemporaries admired the stone palace of the hetman in Honcharivka (a suburb of Baturin), built in the Western Baroque style.

The Baturin courtyard is the courtyard of a Western European emperor. So, for example, Mazepa had his own "music choir". The hetman's palace was decorated with items of Western decorative art.

The hetman's main concern is Kyiv.

During the reign of Mazepa, Kyiv impressed contemporaries with its beauty. In this way, Ivan Mazepa actively used the language of art to solve one of the most important political tasks of his time - returning Kyiv to the status of a single center of Left-Bank and Right-Bank Ukraine.

Key words: art, diplomacy, politics, communication, statesman.

Предмет дослідження полягає у вивченні культурної дипломатії під час гетьманства І. Мазепи.

У роботі використані праці Т. Таїрової-Яковлевої (Таїрова-Яковлева, 2013) та С. Павленка (Павленко, 2018), (Павленко, 2005), в яких опубліковано значну кількість джерел, присвячених даній проблемі.

Мета дослідження – довести, що мистецтво – фактор комунікації дипломатичного церемоніалу, який у свою чергу – важлива складова культурної дипломатії.

Як відомо, 20 років правління (Гетьманщиною) Івана Мазепи пов'язані зі значними військовими, політичними, дипломатичними, економічними досягненнями.

Як зазначає у своєму дослідженні В. А. Артамонов: «Безсумнівно, Мазепа володів розумом, дипломатичними здібностями та широким політичним світоглядом. З 1687 року гетьман був першорядним експертом та інформатором для російського уряду з українських, польських, молдавських та кримських справ, активно зміцнював Росію на південно-східних рубіжах» (Таїрова-Яковлева, 2013:104).

Сміємо стверджувати, що І. Мазепа був не лише визначним дипломатом свого часу, але одним із тих, хто вже наприкінці XVIII століття використав культурну дипломатію для зміцнення авторитету України на міжнародній арені.

Одна з ознак політичної та економічної стабільності у державі – розквіт архітектури. Один із яскравих прикладів вищесказаного – період правління князя Ярослава Мудрого.

Собор Святої Софії у Києві – символ могутності Київської Русі. Київ – суперник Константинополя.

Як зазначав І. Грабар, «...час гетьманства Івана Мазепи був епохою процвітання кам'яної архітектури бароко в Україні» (Таїрова-Яковлева, 2013:172).

За безпосередньою участю І. Мазепи були перебудовані або збудовані (заново) Києво-Печерська Лавра (зокрема, Успенський Собор або Велика Лаврська церква), київські Пустинно-Микільський, Кирилівський, Михайло-Золотоверхий і Межигірський монастирі, а також чернігівський Троїцько-Іллінський, лубенський, Мгарський, прилуцький Густинський, батуринський Крупницький, глухівський Петропавлівський, Домницький, Макошинський, Бахмацький і Кашенський монастирі.

Саме зусиллями Мазепи київська Софія набула вигляду, який має й сьогодні. Він позолотив куполи Успенського собору Київської Лаври, відбудував собори Переяслава, Чернігова, Батурина,

Рильська. Його фінансову допомогу діставали церкви у Вільно й Палестині. На його гроші була побудована церква в Запоріжжі.

У 1705 році І. Мігура створив гравюру «Апофеоз Мазепі», на якій розмістив зображення п'яти головних, побудованих гетьманом, храмів. Це Богоявленська церква Братського монастиря, Воєнно-Микільський собор Київського Пустинно-Микільського монастиря, Успенський собор Київської лаври і надбрамна церква Всіх святих тієї ж лаври. Богоявленський собор Братського монастиря і Собор Святого Миколи Пустинно-Микільського монастиря (Воєнно-Микільський) – шедеври українського бароко (Таїрова-Яковлева, 2013:172).

Як писав І. Грабар, «треба віддати справедливість нашим предкам... Вони мали великий художній смак – про це з очевидністю свідчать зовнішні прикраси цих двох церков, як і інших зразків Київського бароко. У своїх декораціях майстри досягли дивовижних ефектів та дуже гарних комбінацій» (Таїрова-Яковлева, 2013:172).

У період гетьманства Мазепи спостерігається розквіт не лише архітектури, а й живопису, гравюри. Одним із доказів визнання заслуг І. Мазепи в Європі є робота німецького гравера Мартіна Бернігерота (Бернінгрота) (1670–1733), присвячена І. Мазепі з написом «IOHANNES MAZEPPA /COSACCORUM ZAPOROVIIENSIIUM / SUPREMUS BELLI-DUX» («Йоганнес Мазепа, запорозьких козаків найвищий військовий вождь»), надрукована 1706 р. в Лейпцизькому журналі «Die Europäische Fama».

Поява портрета Мазепи у згаданому журналі пов'язана з залученням у 1702 році на службу до Москви німецького барона, доктора права Генріха фон Гюйссена, якому було доручено виховання та освіти царевича Олексія, а також пропаганда діяльності Петра I та його близьких у німецьких виданнях.

Гюйссену також було доручено організувати за кордоном виконання гравірованих портретів А. Меншикова, І. Мазепи, Петра I та його близьких.

У зв'язку з цим у журналах з'являються біографічні відомості про гетьмана та його сім'ю, а також інформація про близькі стосунки І. Мазепи з Петром I. Так, журнал «Historische Remarques», повідомляючи про урочистий в'їзд царя 7 листопада 1703 р. до Москви, згадує, що: «Коли його Царська Величність проходив повз цей останній палац (Меншикова), то, зупинившись, мав довгу розмову з паном Мазепою, який презентував йому осипаний діамантами кинджал, а цілому царському оточенню презентував чимало напоїв» (Павленко, 2018:61).

Як наголошує С. Павленко: «Ці реалії дають підстави стверджувати, що завдяки Гюйссену німецький гравер М. Бернігерот мав у своєму розпорядженні не словесний опис гетьмана, а його портрет-зразок» (Павленко, 2018:61).

1796 р. гравер Самуель Фальк (1766–1826) скопіював зображення І. Мазепи М. Бернігерота для книги – історія України Йоганна Христіяна фон Енгеля.

Німецький гравер Даніель Бейєл (1760–1823) з цієї копії виконав свою гравюру (Павленко, 2018:63).

1721 р. в Амстердамі вийшла багатотомна робота «Історія Швеції у правління Карла XII» французького історика Анрі-Філіппа де Лім'єра (дата народження невідома – 1728). У п'ятому томі дослідження він помітив портрет І. Мазепи. У М. Бернігерота у підписі гравюри гетьмана названо козацьким запорізьким вождем. У Лім'єра – козацьким генералом. «Зрозуміло, автор останньої ілюстрації міг творчо поставитися до виконання замовлення і зробити «свого» Мазепу, під козака-генерала. Однак ми припускаємо, що Лім'єр мав у своєму розпорядженні, як і М. Бернігерот, давніший зразок – образ у керманіча України в лицарських обладунках», – наголошує у своєму дослідженні С. Павленко.

У період управління Україною І. Мазепи стають дедалі популярнішими запозичені з Європи збори сімейних портретів. У будинку самого Мазепи були портрети іноземних володарів. У свою чергу у палаці Скоропадських висіли портрети українських гетьманів.

У цей час створюються справжні шедеври барокової гравюри. Головними осередками стали друкарні Києва та Чернігова. Там зокрема працював видатний майстер Леонтій Тарасевич. Саме до нього звертається Ф. Шакловитий з проханням виготовити портрет Софії Олексіївни, на якому вона була зображена як самодержавна правителька.

Слід особливо відзначити, що при І. Мазепі значно розширюються риси західного мистецтва. «Чернігівська церква і лубенський Мгарський монастир будувалися за проектом німецького архітектора Йоганна Баптиста. Таке залучення іноземних архітекторів в Українському гетьман-

стві стало передднем діяльності Петра в Петербурзі» (Таїрова-Яковлева, 2013:183).

Сучасники захоплювалися кам'яним палацом гетьмана у Гончарівці (передмістя Батурина), збудованому у стилі західного бароко.

У 1704 році посол Франції Жан Балюз був уражений східною розкішшю та західною вишуканістю батуринського двору. Посол звертає увагу на те, що гетьман пересипав промову латинськими цитатами, розмовляв німецькою мовою зі своїми ворогами і по-італійськи зі своїми архітекторами.

Батуринський двір – це двір західноєвропейського імператора. Так, наприклад, Мазепа мав власну «музичну капелу». Палац гетьмана оздоблювали предмети західного декоративного мистецтва.

У той же час, у доносі Василя Кочубея йдеться про те, що: «Батурин 20 років стоїть без ремонту і від того вали біля нього скрізь змарніли і обвалилися». Батурин для гетьмана – це, насамперед, військова резиденція, де було все необхідне виконання гетьманських обов'язків.

Головна турбота гетьмана – Київ. Як зазначає у своєму дослідженні С. Павленко: «У мріях староукраїнської еліти оновлення вітчизни Русі-України мало починатися з відродження Києва – «іншого Єрусалима», який мислився як величезний храм, вівтарем якого є Свята Софія» (Павленко, 2005:125).

Київ у часи правління Мазепи вражав сучасників своєю красою.

«Райські місця! – зазначав у своїх нотатках про нього московський священик Іоанн Лук'янов у січні 1700 р. – ... Скрізь сади, виноградів та по диких лісах усі сади. Церков кам'яних також у Києві багато; на Подолі будова візерунчаста; ретельні лихомани і багато у них чудотворних ікон (...); сердечна віра в них дуже до Бога; і до жебраків податливі дуже» (Павленко, 2005:125).

Висновки. Таким чином Іван Мазепа активно використовував мову мистецтва для вирішення одного з найважливіших політичних завдань свого часу – повернення Києву статусу єдиного центру Лівобережної та Правобережної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. 304 с.
2. Павленко С. Іван Мазепа. Київ: «Мистецтво», 2018. 208 с.
3. Таїрова-Яковлева Т. Г. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради». Київ: ТОВ «Видавництво «Клю»», 2013. 403 с.

REFERENCES

1. Pavlenko S. *Ivan Mazepa yak budivnychiy ukrainskoi kultury. [Ivan Mazepa as a builder of Ukrainian culture]*. Kyiv: Publishing house "Kyiv-Mohyla Academy", 2005. 304 p. [in Ukrainian].
2. Pavlenko S. *Ivan Mazepa. [Ivan Mazepa]*. Kyiv: "Mystetstvo", 2018. 208 p. [in Ukrainian].
3. Tairova-Yakovleva T. G. *Ivan Mazepa i Rossiiska imperiia. Istoriiia «zrady».* [Ivan Mazepa and the Russian Empire. History of "treason"]. Kyiv: LLC "Klyu Publishing House", 2013. 403 p. [in Ukrainian].